For Ide og Virkelighed.

Et Tidsskrift,

udgivet

af

R. Nielsen,

Bj. Bjørnson og Rud. Schmidt.

Aargang 1869.

Kjøbenhavn.

Chr. Steen & Søns Forlag.

Louis Kleins Bogtrykkeri.

Ide og Virkelighed.

---

[1] Det er en egen Sag med Ide og Virkelighed: de kunne ikke undvære hinanden og ligge dog bestandig i Strid med hinanden. Virkeligheden for sig uden ledende Ideer og lysende Hovedtanker frembyder kun et bedrøveligt Skue, et uhyggeligt Syn af delte Interesser, smaalig Kiv, Forvirring og Opløsning; og dog er det under slige Omstændigheder ingenlunde den vrantne Virkelighed beleiligt at indlade sig med Ideer, allermindst med den Ide, den dybest savner, den vækkende, klarende, foryngende Ide, hvorefter den, uden at forstaae sig selv, i Løndom længe har sukket.

Virkelighedens Protest mod en ny, fremtrængende Ide er ikke noget gyldigt Beviis for Ideens Ugyldighed. Tværtimod! En Livside kan i og for sig være fuldkommen berettiget, kan have alle Adkomster som Prætendent til Virkelighedens Throne og endda møde Modstand i Omstændighederne og gjentagne Gange blive slaaet tilbage, enten fordi det praktiske Liv endnu staaer under Herredømmet af forældede, men ved deres Ælde ærværdige Traditioner, der først efterhaanden maae bortdøe, eller ogsaa
[2] fordi Virkeligheden ved pludselig at afryste et helt Dynasti af gamle forgjemte Ideer har faaet Blodet i Kog og er kommen i et saadant Oprør, at der maa hengaae nogen Tid, inden den ret kan besinde sig og skaffe Betingelserne for den nye, livsfriske Ide tilveie. Omsider kommer den længe forventede Stund, Forstaaelsens lykkelige Øieblik, Virkeligheden slaaer Øiet op og kjender Ideen: Ide og Virkelighed styrte i hinandens Favn lig to Forelskede, der længe maatte kæmpe med Misforstaaelser. Men lykkelige Øieblikke! desværre, de vare kun kort. Naar Troskabseden er svoren, Indvielsens Festligheder forbi, og Hvedebrødsdagene tilende, saa kølnes Begeistringen, Tilværelsens Kreditorer melde sig med Regning paa Betingelserne, saa komme Bryderierne igjen; thi det er nu engang Virkelighedens Lod: den er altid fuld af Bryderier. Nu følger Klage paa Klage fra begge Sider. Ideen klager, at Virkelighen er treven, triviel og aandløs, uden Alvor, uden Udholdenhed, uden Opsving. Virkeligheden klager, at Ideen med sine vidtgaaende Fordringer og høitflyvende Planer er upraktisk, hensynsløs, uden Blik for det Nærmeste, det Nyttige, en Idealist, en Fantast, rentud sagt, en Sværmer. Det kan komme til hæftige Optrin mellem Parret; Striden kan gaae saa vidt, at de trods gjensidige Forpligtelser og Vielsens høitidelige Løfter endog appellere til Publikums høistærede Retfærdighed og begjære Skilsmisse.

For at dømme i Sagen, er det hver Gang nødvendigt at undersøge, paa hvilken Side Skylden er. Men for at udfinde, paa hviken Side Skylden er, maa man i ethvert

paagjældende Tilfælde kunne gjøre Forskjel mellem en sand og en falsk Ide. Er det en falsk Ide, der har spillet Forførerens Rolle og ved blændende Skin og smigrende *[3]* Talemaader bedaaret Virkeligheden i et ubevogtet Øieblik og narret den ind paa en farlig og fordærvelig Vei, da er det jo ligefrem Pligt at komme den stakkels Bedaarede til Hjælp, revse Forføreren og see, saavidt muligt, at faae det overilede Skridt gjort godt igjen. Men hvis Ideen er i sin gode Ret, hvis det Maal, den har sat, er det eneste fornuftige, fordi det er det eneste, der virkelig svarer til Tidens Tarv, og den Vei, den har anvist, den eneste rette, fordi den er den eneste, der fører til Maalet: saa har jo Virkeligheden Uret, naar den, fordi det koster Anstrængelse, vægrer sig ved at lægge Kræfterne til og ufortrøden arbeide paa Løsningen af de Opgaver, Ideen har foreskrevet.

Hvad dette vil sige, kan sees ved et Blik paa den Ide, som Nutiden selv har ophøiet til at være den herskende, nemlig Frihedens Ide. Er Friheden, den politiske Folkefrihed, naar vi undersøge Sagen upartisk og tale uden Omsvøb, en sand, selvgyldig og berettiget Ide eller maaskee falsk, selvmodsigende og fordærvelig? At gjøre dette til et aabent Spørgsmaal er, i Betragtning af de Vanskeligheder, Bryderier og Forviklinger, hvormed den allerede har belemret Virkeligheden, vist ikke saa ubetimeligt, som det ved første Øiekast kunde synes. Dog nytter det ikke at begynde med Virkeligheden, thi Virkeligheden er underkastet mange Indflydelser; Virkeligheden har mange Sind, anlægger mange Dragter og taler med mange Tunger. Hvor var i Aaret 1848 ikke hele den virkelige Samtid begeistret for Friheden, beredt til at bringe ethvert Offer og vove Alt for Ideen! Det var Opvækkelsens Tid, Forventningernes gyldne Tid, Haabets *[4]* Tid, og Haabet var som den friske Vaar, Haabet var lysegrønt. Men saa ere Forventningerne igjen siden den Tid sunkne betydelig. Virkeligheden har allerede adskillige Gange skiftet Farve; det Lysegrønne har undertiden tabt sig i det Graalige og er endog paa nogle Steder gaaet over i det Brandgule. Nei, af Virkeligheden faaer man ingen paalidelig Forklaring; man maa begynde med Ideen.

Men er der da virkelig i vore Dage noget fornuftigt Menneske, som for Alvor kan falde paa at opkaste Tvivl om Folkefrihedens politiske Gyldighed? Vi svare Ja! Der er endnu adskillige ret fornuftige Mennesker, der nære nogen Tvivl. Vi skulle til Bevis for vor Paastands Rigtighed anføre en i denne Henseende original Tvivler, en Tænker af første Rang, en klartseende, frisindet Mand, en Mand, som har Samtidens enstemmige Vidnesbyrd for, at han idetmindste har holdt sig udenfor alle politiske Partier, og forsaavidt maa kaldes uinteresseret, en Mand af overlegen Kløgt og med sikkert Blik for Virkelighedens Bryderier, en Mand, der netop satte det som sit Livs Opgave at

gjennemtænke Frihedens høieste Ide, og saa, mærkværdigt nok, kom — som det synes — til det Resultat, at Folkefrihed, politisk forstaaet, er en selvisk Indbildning, en falsk Ide. Vi mene S. Kierkegaard.

S. Kierkegaard var, som bekjendt, ingen Ynder af Tidens Fordringer, ingen Beundrer af de saakaldte liberale Bestræbelser. Allerede hans første Artikler om »Kjøbenhavnspostens Morgenbetragtninger« og »Fædrelandets Polemik» samt de Repliker han i den Anledning vexlede med »Hr. Orla Lehmann«, ere betegnende. Det var en
[5] Stemningspolemik, hvori han til en Begyndelse prøvede sin spidse Pen; det var hans første Greb paa Idealitetens Strængeleg, et Par raske Buestrøg, for at høre Tonen, og Tonen angav tydelig nok, at denne Violin ikke vilde stemme med Politikens blæsende Instrumenter.

Paa et senere Stadium, hvor Talen særlig er om Stat og Kirke, udtaler han sig, foranlediget ved en Yttring af Dr. Rudelbach, meget skarpt om hvad han kalder en usalig Forvexling af Politik og Kristendom, den bagvendte Reformation, der reformerende sætter et nyt Slettere i Stedet for et gammelt Bedre, »medens det dog skal være vist og sandt, at det er en Reformation, i hvilken Anledning hele Byen bliver illumineret.« Den sande Frihed er ikke en udvortes Foranstaltning, men en indvortes Sag; Frihed er væsenlig Inderlighed. »Som det er Menneskets Fortrin for Dyret at kunne leve under ethvert Klima, saaledes rangerer Fuldkommenhed i Kristendom, just fordi denne er Inderlighed, efter sin Styrke til at kunne leve, om saa var, under de ufuldkomneste Former. Politik er dette udvortes Væsen, denne tantaliske Travlhed for Forandring i det Udvortes».

Frihedserkjendelsen er i strengeste Forstand Selverkjendelse; Frigjørelsen kan derfor ikke begynde med noget Udvortes, ikke tage sit Udgangspunkt hverken i Slægten eller i Verdenshistorien, hverken i nye Stats- eller i nye Kirkeforfatninger; den maa begynde indenfra, idet hver Enkelt begynder med sig selv, ikke med store Forventninger om »de frie Institutioner« , men i Tro paa Sandhedens frigjørende Aand.

Det er et Sandsebedrag, naar Nogen mener, at det er de frie Institutioner, der
[6] skal frelse Kirken og Kristendommen. »Skulde dette«, siger K., »høre med til sand Kristendom, denne Tro paa de, politisk opnaaede, frie Institutioners frelsende Magt, saa er jeg ingen Kristen, ja endnu værre, jeg er et rent Djævelens Barn; thi oprigtig talt, jeg har endog Mistanke til disse, politisk opnaaede, frie Institutioner, især til deres frelsende og gjenfødende Magt. Det er min Kristendom, eller saa kristendum er jeg, som da forresten aldrig har befattet mig med »Kirke« og »Stat« — det er

meget for stort for mig; dertil behøves ganske anderledes Seere end jeg er, eller ogsaa bør det ganske overlades de ordenligen dertil Beskikkede og Kaldede. Jeg har aldrig kæmpet for »Kirkens« Emancipation saa lidet som for den grønlandske Handels, Kvindernes, Jødernes eller nogensomhelst anden Emancipation. Jeg har kun som Enkelt, med Sigtet »den Enkelte«, tilsigtende Inderliggjørelse i Kristendom i »den Enkelte«, konsekvent med Aandens Vaaben, ene og alene med Aandens Vaaben kæmpet for at gjøre opmærksom paa og mod at lade sig bedrage af Sandsebedrag«.

Som det da er et Sandsebedrag, om Nogen mener, at det er de ydre Former, der hindre ham i at naae Friheden, saa er det jo ogsaa et Sandsebedrag, ja det Samme vendt paa en anden Maade, om Nogen bilder sig ind, at det er de ydre Former, der skulle forhjælpe ham til Friheden.

Ifølge denne Synsmaade kunde S. K. da heller ikke knytte store Forhaabninger til de frie Bevægelser, der udmærkede Aaret 1848. Hans lille Skrift: »Om min Forfatterviksomhed« (1851) ender med følgende, for hele hans Standpunkt mærkelige Stykke: »De brast Aaret 48, Klogskabens Traade; det hørtes det Hvin, der bebuder Chaos! *[7]* »Det var det Aar 48, det var et Fremskridt«, ja — hvis der nemlig skaffes Regering tilveie, hvortil maaske ikke behøves en eneste ny Embedsmand, eller nogen ældres Afskedigelse, men vel maaske en inderlig Forvandling i Retning af at blive fast ved Gud. Feilen fra oven var vistnok den, at i det Hele taget fra øverst til nederst Regeringen igjennem var Styrken væsenligen verdslig Klogskab, hvilket just væsenligen er Mangel paa Styrke; Skylden fra neden var den, at ville have al Regering bort: Straffen — thi Syndens Maade er altid Straffens Maade — Straffen er: det, der bittrest bliver savnet, er just Regering. Aldrig som i vort Aarhundrede var vel Slægten og de Enkelte i den (den Bydende — den Lydende; den Foresatte — den Underordnede; Læreren — den Lærende o. s. v.) saaledes frigjorte fra, om man saa vil, alle Gener af, at Noget staaer og skal staae ubetinget fast; aldrig følte vel »Meningerne« (de mest uensartede, paa de forskjelligste Gebeter) sig saaledes i »Frihed, Lighed og Broderskab«, ugenerte og lyksaliggjorte under Frispasens »til en vis Grad«: aldrig vil vel Slægten saa dybt komme til at sande, at den og hver Enkelt i den trænger til, at Noget skal staae ubetinget fast, trænger til, hvad Guddommen, den Kjærlige og i Kjærlighed, opfandt, det Ubetingede, istedenfor hvilket Mennesket, den Kloge til egen Fordærvelse, beundrende sig selv satte dette Beundrede »til en vis Grad«. Byd Sømanden at seile uden Baglast — han kulseiler; lad Slægten, lad hver Enkelt i den forsøge at bestaae uden det Ubetingede: det er og bliver Hvirvel. Det kan i længere eller kortere Tid, i Mellemrum synes anderledes, *[8]* at det er Fasthed og Tryghed, i Grunden er og bliver det Hvirvel, selv de største

Begivenheder og det mest anstrængede Liv dog Hvirvel eller som det at sye uden at fæste Ende — indtil Enden atter gjøres fast derved, at det Ubetingede anbringes, eller derved, at den Enkelte, om end paa nok saa stor Afstand, dog forholder sig til et Ubetinget. Leve blot i det Ubetingede, indaande kun det Ubetingede, kan Mennesket ikke, han omkommer som Fisken, naar den skal leve i Luften; men paa den anden Side, uden at forholde sig til det Ubetingede kan et Menneske heller ikke i dybere Forstand »leve«, han udaander, det er, han vedbliver maaske at leve, men aandløst. Er — for at blive ved Mit: det Religiøse — er Slægten eller en stor Del Enkelte i Slægten voxede fra dette Barnlige, at et andet Menneske for dem er Den, der repræsenterer det Ubetingede: vel, derfor kan alligevel det Ubetingede ikke undværes. Saa maae de Enkelte selv forholde sig til det Ubetingede. Det er dette jeg efter forundt Evne, med yderste Anstrængelse og mangen Opoffrelse har kæmpet for, kæmpende mod ethvert Tyranni, ogsaa det Numeriskes. Denne min Stræben er bleven lagt for Had som uhyre Stolthed og Hovmod — jeg troede, og jeg troer, at dette er Kristendom og Kjærlighed til Næsten.«

Hvorledes en fri Forfatning end ordnes — her tales om frie Forfatninger i al Almindelighed — maa det tilsidst gaae ud baade over Stat og Borgere. Regeringsmyndigheden svækkes. Ingen Enkelt enten tør eller kan træde afgjørende op, handle af egen Overbevisning og tage Ansvaret paa sig; men Alt betinges af Øieblikkets
[9] Stemning, Alt gjøres afhængigt af Flertallets Samtykke. Skaden er dobbelt. For det Første maa den Sagkyndige finde sig i, at hans egenlige Hovedtanke, hans omhyggelig gjennemarbeidede Plan under Oppositioner og Diskussioner beklippes, beskæres, og ved haardnakkede Indvendinger, delvise Ændringer imødekommende Tillæmpninger saaledes omkalfatres, at den langtfra at blive af een Støbning, tvertimod bliver et Flikværk af uensartede Stykker, en broget Sammensætning af ulige Mønstre, mindre lig en Plan end et Lappeteppe. Naar et saadant Flikværk er sat igjennem, og den bittre Erfaring langt om længe har viist, hvor ubrugeligt det er: hvis er saa Skylden? Ingens! Hvem bærer Ansvaret? Ingen! Dette er endnu det allerværste. Ansvarligheden fordamper i Diskussioner, bortdunster i Komitébetænkninger og Afstemninger, saa at det Hele tilsidst kommer ud som Værk af en Maskine, et Slags anonymt Produkt fra Partiernes Drivhjul. Forsøger man at sætte et Bedre i Stedet for det anerkjendte Slettere, saa begynder den politiske Komedie forfra. Alt foregaaer offenlig og er dog et fortsat Intriguespil; det seer ud, som om hver enkelt Sag blev underkastet en alsidig Prøvelse, en omhyggelig, vidtløftig Begrundelse; men hvad er det, der egenlig prøves? Det er ikke Tingen selv, men Partiernes Kræfter. Hvad giver Grundene Vægt? Ikke

Sagens Natur, ikke overbevisende Tanker, men de Stemmegivendes helt eller halvt maskerede Tendenser. Det i og for sig Sande, Fornuftige, Gavnlige, kan naturligvis ikke uden videre komme i Betragtning; thi Betingelserne ere langt vigtigere end det Ubetingede. Det gaaer slet ikke an at rykke ud med Sproget, forsvare det, efter Ens egen Overbevisning, eneste Rette, overladende til Omgivelsen, hvad den vil antage *[10]* eller forkaste, nei det gjælder om at fange Vinden, strække Følehornene ud, sondere Partierne, for at erfare hvad man kan sætte igjennem. At faae Noget sat igjennem er det Vigtigste; det Næstvigtige er, hvad det er for Noget: en halv Sandhed, naar den blot kan gaae igjennem, er bedre end en hel, der udsætter sig for at blive afvist. Paa denne Maade bliver Alt antageligt og Alt forkasteligt til en vis Grad, Sandhed til en vis Grad, og som Følge heraf ogsaa Usandhed, Retfærdighed til en vis Grad, følgelig ogsaa Uretfærdighed, Redelighed til en vis Grad, følgelig ogsaa Uredelighed. At være ligefrem usand, uretfærdig, uredelig duer ikke; men at være ubetinget sand, ubetinget retfærdig, aaben og redelig duer heller ikke: Virkeligheden kan ligesaa lidt bruge den rene Sandhed som den rene Usandhed; den kræver en egen Blanding af Godt og Slet, af Redelighed og Uredelighed. Virkelighedens Karakter bliver i denne Forstand en klog Forfarenhed, en kløgtig beregnet Karakterløshed. Men den kløgtige Karakterløshed er sædelig Tvetydighed, en raffineret Underfundighed, der ikke aabenlyst angriber, men listig udhuler det Bestaaende. Dette er for den borgerlige Tænkemaade i det Hele det Dyssende, Bedøvende, Demoraliserende. »Thi mod Oprør kan man bruge Magt, for vitterligt Falskmaal er Straffen i Vente; men dialektisk Hemmelighedsfuldhed er vanskelig at udrydde; der skal allerede forholdsvis et finere Øre til for at spore Reflexionens lydløse Listen ad Tvetydighedens Snigveie. Det Bestaaende bestaaer, men Reflexionens Lidenskabsløshed finder sin Beroligelse i, at det er en Tvetydighed. Man vil ikke have Kongemagten afskaffet, ingenlunde, men hvis man lidt efter lidt *[11]* kunde faae den forvandlet til en Indbildning, saa vilde man med Fornøielse raabe Hurra for Kongen. Man vil ikke have Udmærkelsen styrtet, men hvis man paa samme Tid kunde avancere en Viden om, at den er en Indbildning — saa vilde man beundre. Man vil lade hele den kristelige Terminologi bestaae, men underhaanden være vidende om, at der ikke skal tænkes noget Afgjørende ved den. Og man vil være angerløs; thi man nedriver jo Intet«.

Til de frie Forfatningers mørkeste Skyggepartier hører just det, at Folkevillien altid middelbart eller umiddelbart maa give sig tilkjende som Mængdens Villie, og Mængde er, det er Ks. Thesis, »Mængde er Usandheden.« Der er i Grunden Ingen, der har mere Foragt for Mennesket som Menneske end de, »der gjøre Profession af at staae i Spidsen

for Mængde. Lad En komme til en Saadan, et enkelt Menneske — jo vist, hvad bryder han sig derom; det er meget for lidt; stolt afviser han ham; der maa i det mindste være Hundrede. Og naar der er Tusinde, da bøier han sig for Mængden, bukker og skraber; hvilken Usandhed! — At Mængden som Mængde er Alt, den Enkelte i Mængden Intet, betyder, at Mængden er Publikum. Men just den Omstændighed, at den Enkelte i Mængden er Intet, gjør det muligt, at han kan identificere sig med Mængden, tale og skrive i Mængdens Navn uden at staae personlig til Regnskab for hvad han siger. Thi hvem er det, man har for sig? Mængden og dog Ingen, en Anonym. »At en Anonym, ved Hjelp af Pressen, Dag ud og Dag ind kan faae (ogsaa i Henseende til det
[12] Intellektuelle, det Ethiske, det Religiøse) sagt, hvad han vil, hvad han maaske ikke i fjerneste Maade havde Mod til at sige end det Mindste af i Enkelthedens Situation; kan hver Gang han lukker sin — ja Mund kan man da ikke kalde det — sit Svælg op, *paa een Gang* henvende sig til Tusinde Gange Tusinde; kan faae Tusinde Gange Tusinde til at sige det Sagte efter — og Ingen har Ansvaret,« dette anseer K. for vor Tids store Elendighed, en Elendighed, der er større end Oldtidens største. »Man sige ikke, at saa kan jo Sandheden igjen ved Hjælp af Pressen indhente Løgnen og Vildfarelsen. Du, der taler saaledes, spørg Dig selv: tør Du paastaae, at Menneskene i Mængde taget, ere ligesaa hurtige til at gribe efter Sandhed, der ikke er velsmagende, som efter Usandhed, der altid er lækkert tillavet, end sige, naar det ovenikjøbet skal være forbundet med en Vedgaaen af, at man har ladet sig bedrage! Eller tør Du blot paastaae, at Sandheden lige saa hurtig lader sig forstaae som Usandhed, der ingen Forkundskaber fordrer, ingen Skole, ingen Tugt, ingen Afholdenhed, ingen Selvfornægtelse, ingen redelig Selvbekymring, ingen langsom Arbeiden! Nei, Sandheden, der ogsaa afskyer denne Usandhed: som eneste Formaal at eftertragte Udbredelse, er ikke saa hurtig tilbens.« (»Synspunktet for min Forfattervirksomhed.« S. 95—96.)

Det mørke Billede fuldender sig i Skildringen af Publikum. Vistnok kan man ingenlunde sige, at det er Folkefrihedens Ide, der frembringer Publikum; thi det er Kulturen: Nutidens Publikum er en eiendommelig Udartning af Nutidens Kultur. Derimod kan
[13] man med Grund sige, at den frie Forfatning har sin tvetydigste Ven, sin farligste Forbundsfælle i Publikum. Hvad er da Publikum? J. L. Heiberg, der, som bekjendt, har leveret adskillige varme Batailler med Publikum, har tillige leveret værdifulde Bidrag til dets Signalement. I sin Afhandling »Folk og Publikum« (Intelligensblade, 1842, Nr. 6) gaaer han ud fra den bekjendte Modsætning, at et Folk er en Organisme, et Publikum en Masse, og udtaler sig om Overgangen fra Folk til Publikum saaledes: »Folkets sukcessive Forvandling til Publikum er et Faktum, som hertillands allerede

har sin *Historie*, og jeg selv har leveret ikke faa Aktstykker dertil, skjøndt tildels uden at være mig det bevidst, thi da vor politiske Udvikling er meget yngre end vor literære, men det netop er hiin, som først kaster det rette Lys paa denne, saa kunde man længe være uvidende om den sande Betydning af de i Literaturen sig bevægende Kræfter. Allerede i »Julespøg og Nytaarsløier« indførte jeg Publikum personificeret som »en kolossal Vanskabning«, men lod dog Digteren i første Øieblik hilse den med de Ord: »Mit Folk!« Først siden, da han ved Synet af dets Tusinder af Øine, Munde og Hænder, og ved dets raae, sig selv modsigende Yttringer faaer Syn paa dets atomistiske Natur, begegner han det med den yderligste Ringeagt, uden dog at tage det Udtryk tilbage, hvormed han først hilste det«.

Det skjønnes nu let, at den offenlige Mening, der spiller en saa stor Rolle i alle frie Statssamfund, kan under Skin af, at det er Folkets Stemme, tages i Beslag af Publikum. Just fordi Publikum altid er Tilskuer og den Enkelte i Publikum væsenlig Ingenting — forsaavidt han ellers er Noget, maaske endog noget Dygtigt, træder han strax udenfor *[14]* Publikum — saa er Publikum ikke handlende; dets eneste Handling er at give sin Mening tilkjende i Bifalds- og Mishagsyttringer. Tilkjendegivelsen selv er uartikuleret. Det er en Snakken og Praten for og imod, en Summen og Brummen, Surren og Snurren, hvortil en Politiker maa spidse Øren, hver Gang han vil udlytte, om det er Bifald eller Mishag, der egenlig har Overvægt. Hvad der fremkogler Fantomet af en offenlig Mening, er ingen hel, enfoldig Tanke, men en yderlig sammensat Størrelse, en Sværm af talløse smaa, infusoriske Meninger, en Sum af Brøker med forskjellige Nævnere og forskjelligt Fortegn. At en saadan kollektiv Størrelse umulig kan give en Anskuelse, hvori der er folkelig Enhed, endnu mindre være bestemmende for en sand Folkevillie, er indlysende. »Kun i en lidenskabsløs, men reflekteret Tid« — siger S. Kierkegaard, som i denne Henseende ærlig fortsatte, hvad J. L. Heiberg havde begyndt — »kan det Fantom, man kalder Publikum, udvikle sig ved Hjælp af Pressen, naar denne selv bliver en Abstraktion. I begeistrede Tider, i lidenskabelige tumultuariske Tider, selv naar et Folk vil realisere den ufrugtbare Ørkens Ide, at sløife Alt: det er dog intet Publikum… Publikum er et Begreb, som slet ikke kan forekomme i Oldtiden, fordi Folket selv en masse in corpore maatte træde op i Handlingens Situation, maatte bære Ansvaret for, hvad den Enkelte af dets Midte afstedkom, medens igjen den Enkelte — personligen som denne Bestemte maatte være tilstede, maatte underkaste sig Øieblikkets Standret i Bifald eller Misbilligelse.«

At Publikum ikke kan være Folket selv, ja end ikke forestille Folket, er tydeligt *[15]* blandt Andet deraf, at Publikum ikke kan handle. I det Øieblik Publikum vil optræde

handlende, ophører det at være Publikum; man kan da efter Omstændighederne kalde det Masse, Mængde, Pøbel, Folk, hvad man vil, men Publikum er det ikke. Hvor der er Tale om en Revolution hedder det da heller aldrig, at der er skudt paa Publikum, men at der er skudt paa Massen, paa Folket: paa et Fantom kan man ikke skyde. Heller ikke vil Historien nogensinde kunne melde om, at et Publikum har enten styrtet en Throne eller jaget en Fyrste i Landflygtighed, man kunde da hellere antage, at det var Spøgeri, der havde styrtet Thronen, at et Spøgelse havde forjaget Fyrsten. I Forhold til Alt, hvad der hører under Handling og Karakter, er Publikum et Spøgelse. Publikums Karakter er den reflekterende, ræsonnerende Ørkesløshed, dets vexlende Meninger ørkesløse. Ja saa spøgelseagtig ørkesløse ere disse Meninger, at det endog, hvad S. K. træffende har viist, er ørkesløst at ville være af samme Mening som Publikum. »At antage samme Mening som disse og disse bestemte Mennesker, betyder, at man veed, at disse ville være underkastede samme Farer som En selv, at de ville fare vild med En, hvis Meningen er vildfarende o. s. v. Men at antage samme Mening som Publikum er en svigefuld Trøst, thi Publikum er kun til in abstracto. Medens derfor ingen Majoritet nogensinde har været saa sikker paa at beholde Retten og Seiren som Publikum er det, saa er dette kun lidet trøsteligt for den Enkelte, thi Publikum er et Fantom, som ikke
[16] tillader nogen personlig Tilnærmelse. Dersom En idag antager Publikums Mening og imorgen bliver udpeben, saa bliver han udpeben af Publikum«.

Publikum kan Intet organisere, det kan kun nivellere: Nivelleringen er »den sig etablerende Misundelse«. Nivelleringen er ikke en Enkelts Handling, men et Reflexionens Spil i en abstrakt Magts Haand; denne abstrakte Magt er Publikum. »Pressens Abstraktion (thi et Blad, en Avis er ingen statsborgerlig Konkretion og kun i abstrakt Forstand et Individuum) afføder Abstraktionens Fantom: Publikum, der er det egenlig Nivellerende. . . . Jo mindre Ide der er i en Tid, jo mere den, afmattet ved en opblussende Begeistring, udhviler sig i Indolens, hvis vi endog vilde tænke os, at Pressen blev svagere og svagere, fordi ingen Begivenhed, ingen Ide griber Tiden: desto lettere vil Nivelleringen blive en fordærvelig Lyst, en Sandsepirring, som et Øieblik kildrer og kun gjør det Onde værre. Og har man ofte skildret Eneherredømmets Demoralisation, revolutionære Tiders Forfald, saa er en lidenskabsløs Tidsalders Forfald noget ligesaa Fordærveligt, om end formedelst Tvetydigheden mindre paafaldende. Denne dvaske Mængde, som Intet selv forstaaer, og Intet selv vil gjøre, dette Galleri-Publikum søger nu Tidsfordriv og hengiver sig da til den Indbildning, at Alt, hvad Nogen gjør, skeer for at det kan faae Noget at snakke om. Dvaskheden sidder fornemt med Benene overkors, og Enhver, der vil arbeide, Kongen og Embedsmanden og Folkets Lærer og

den dygtigere Journalist og Digteren og Kunstneren, Alle blive ligesom spændte for, for at slæbe denne Dvaskhed frem, der fornemt troer, at de Andre ere Hestene. — Saa holder da Publikum sig en Hund for Morskabs Skyld. Denne Hund er den literære *[17]* Foragtelighed. Viser der sig nu en Bedre, maaske endog en Udmærket, saa hidses Hunden paa, og Morskaben begynder. Den bidske Hund river ham i Kjoleskøderne, tillader sig alle uvorne Kaadheder — indtil Publikum bliver kjed deraf og siger: nu kan det være nok. Da har Publikum nivelleret. Den Bedre, den Stærkere er mishandlet, og Hunden, ja den bliver ved at være en Hund, som Publikum selv foragter.... Og Publikum er angerløst, thi det er jo ikke Publikum — det var jo Hunden; ligesom man siger til Børn: det var Katten. Og Publikum er angerløst, thi det var jo ingen Forkleinelse — det var blot lidt Morskab. Og Publikum vil være angerløst, thi det er jo egenlig ikke dem, som holde Hunden, de subskribere blot, de hidse den heller ikke direkte paa, de fløite heller ikke ligefrem ad den; i Tilfælde af Søgsmaal vilde Publikum sige: Hunden er ikke min, det er en herreløs Hund; og i Tilfælde af, at Hunden blev sendt ud paa Veterinærskolen for at slaaes ihjel, kunde Publikum endnu sige: det var virkeligen godt, at den slemme Hund blev dræbt, det har vi alle ønsket — endogsaa Subskribenterne.« (En literær Anmeldelse. S. 95-96.)

Resultatet er let at uddrage: Folkefriheden betinges af, at enhver ubetinget Autoritet til en vis Grad svækkes og nedbrydes, saa at al Myndighed, ogsaa Regeringsmyndigheden, lidt efter lidt synker ned under Relativitetens Niveau. Gjennem seige, men bøielige, i alle Retninger bevægelige Forfatningsformer arbeide Partierne med deres Førere under bedst mulig Benyttelse af Svingningerne i den offenlige Mening paa at fremme de Interesser, som, hvad enten de for Resten ere Samfundet skadelige eller *[18]* gavnlige, fornuftige eller ufornuftige, til en given Tid vise sig herskende hos Flertallet. Flertallets Mening stemples jo rigtignok officielt til at gjælde for Folkets Mening, men burde dog, eftersom den hver Gang maa søge sit egenlige Tyngdepunkt i det overveiende Flertal, altsaa i Mængden, allerhelst opfattes som et forfatningsmæssigt, skjøndt midlertidigt Udtryk for Mængdens Mening. Saa følge Metamorfoserne som af sig selv: Regeringen bliver et Folk, Folket bliver en Mængde, Mængden bliver et Publikum, Publikum bliver et Fantom, et politisk Spøgelse, en Slags ubestemmeligt Ingenting. Det er tilbageskridende Metamorfoser, Præmisser, hvoraf der sluttes: ergo er Folkefriheden en forfængelig Indbildning, en falsk Ide.

Dersom nu denne Slutning var fuldkommen paalidelig og det vundne Resultat i Et og Alt uomstødeligt: da vilde det tilvisse see sørgeligt ud i Nutiden, ikke mindst hos os. Men Slutningen er, hvad den opmærksomme Læser vist allerede har sagt sig selv,

ikke paalidelig. Der er i Præmissernes Tvetydighed en Sammensætning af uligeartede Elementer, en betænkelig Blanding, som først kan skilles og klares, naar vi besinde os paa Forholdet mellem Ide og Virkelighed.

De, som under uhyggelige Indtryk af, hvad der støder dem i Virkeligheden, have vænnet sig til at indrette deres Domme efter deres Stemning og desaarsag mene, at de under Folkefrihedens Tryk virkelig have Grund til at være forstemte, ville hos en Forfatter som S. Kierkegaard finde Udtalelser, der svare til deres personlige Anskuelse, lindrende Indfald, polemisk husvalende Udfald, Yttringer saa træffende, at
[19] det stundom maa forekomme dem, som havde han læst i deres politiske Hjerte og taget hvert Ord ud af deres eget Indre; de kunne forsaavidt læse ham med aandsaristokratisk Selvfølelse til ironisk Opbyggelse og more sig selv med de vittige Billeder; — men erklære ham for Folkefrihedens afgjorte Modstander og ligefrem tage ham til Indtægt kunne de ikke. Med ham er det en egen Sag; hos ham betyder Angreb væsenlig Forsvar, og Forsvar igjen Angreb. At ville holde ham fast i en enkelt ensidig Stemning, forvexlende hine glimrende, vulkanagtige Udbrud af idesprudende Stemningspolemik med konservative Jerimiader af politisk Forstemthed, er uforstandigt; thi vel er han stemningsrig, men han er aldrig forstemt; der er i hans Grundstemning et sydende Væld af tusindfarvede Idestemninger: han er en Mand med mere end eet Ansigt, en bifrontisk Skikkelse.

Der er Ingen hos os, der har udtalt sig saa strengt konservativt og dog saa yderlig revolutionært, Ingen, der i den Grad har forsvaret og i den Grad angrebet det Bestaaende, som S. Kierkegaard. Hvilken Modsætning, hvilken himmelraabende Forskjel imellem hans første og hans sidste Udtalelse om Forholdet, vel at mærke Grundforholdet, mellem Religion og Stat! At han ikke var politisk, men religiøs Forfatter, gjør i denne Henseende Intet til Sagen.

I ovenanførte Artikel mod Dr. Rudelbach har han saa godt som Intet at indvende mod den bestaaende Kirkeforfatning, Alt er indtil videre godt, saare godt, som det er. Det er ikke Statens Protektion, ikke de kirkelige Indretninger, men kun en Smule
[20] verdslig Letsindighed, der er Skyld i, at Kristendommen engang imellem synker ned til, hvad Dr. R. kalder *Vane-Kristendom.* »Jeg hader,« siger S. K., »Vane-Kristendommen i hvilkensomhelst Skikkelse den viser sig.« Dette »i hvilkensomhelst Skikkelse« kunde jeg ønske særligen bemærket; thi Vane-Kristendommen kan jo have mange Skikkelser. Og var der slet intet Andet at vælge, var Valget kun mellem denne Art Vane-Kristendom: en verdslig Letsindighed, der sorgløst lever hen i den Indbildning at være Kristen, uden maaske engang at have noget Indtryk af Kristendommen, og den Art

Vanekristendom, der findes hos Sekterere, Opvakte, Hyperorthodoxe, Partigængere naar galt skal være, jeg vælger ubetinget den første. Den første Art har dog kun letsindigt og negativt taget Kristendommen forfængeligt, hvis man ellers overhovedet altid endog tør dømme den saa strengt; den anden har maaske i aandeligt Hovmod, i hvert Tilfælde positivt taget Kristendommen forfængeligt; den første kunde man næsten fristes til at smile af, fordi man haaber; den anden kan bringe En til at gyse.« Her er ikke Tanke om, at der kunde være noget Misligt i hele det statskirkelige Væsen, ikke fjerneste Antydning af, at Præsternes Lønning som kongelige Embedsmænd skulde staae i Strid med deres Kald som Ordets Tjenere. Men hvorlænge varede det vel, inden Bladet vendte sig! Fire Aar efter læste vi i »Øieblikket Nr. 3, 6« følgende Bekjendtgjørelse. »Saalænge der i Danmark existerer 1000 kongelige Levebrød for Lærere i Kristendom, er der gjort det bedst Mulige for at forhindre Kristendom. Saalænge der er 1000 kongelige Levebrød, vil der bestandig være et dertil svarende Tal af Mennesker, som agte paa den Maade at fortjene deres Brød. Blandt disse vil der *[21]* være nogle Faa, som dog maaske fandt et Kald til at forkynde Kristendom. Men just i det Øieblik, da det ret skulde blive Alvor, ved ene i Tillid til Gud for egen Risiko at maatte overtage at optræde som Lærer — just da aabner Staten dem den Magelighed, at tage et kongeligt Embede, hvorved disse Faa, kristeligt, forkluddres. Det langt større Antal vil slet ikke have noget Kald til at forkynde Kristendom, men betragte det simplement som Levebrød. Paa den Maade naaer Staten at fylde hele Landet med bedærvet Kristendom, den allerstørste Vanskelighed for Anbringelsen af sand Kristendom, langt større end fuldkommen Hedenskab«.

Ingen, der ret vil fæste sin Opmærksomhed paa disse høist uligeartede Udtalelser, kan, hvor megen Agtelse og Sympathi, han forresten nærer for den overordenlig begavede Forfatter, dølge for sig selv, at her er en Modsigelse. Her handles jo ikke om forskjellige bedre eller slettere Tilstande, thi en saadan Vexlen angaaer kun Virkeligheden; nei, her handles om Ideen som Ide, om et for alle Tilstande gjældende Princip. Kunde det i Aaret 1851 stemme med Kristendommens Væsen, at dens ordenlig beskikkede Lærere lønnedes af Staten, saa maatte det Samme jo ogsaa gjælde for Aaret 1855, og omvendt. Enten — eller: enten maa Kristendommen i Løbet af fire Aar have skiftet Princip, eller ogsaa maa Forfatteren i det Mellemrum ganske have forandret sin Dom om Kristendommens Væsen; da nu det Første er utænkeligt, og det Sidste usandsynligt, saa paatrænger sig uvilkaarlig det Spørgsmaal: hvorledes skal Modsigelsen løses?

Til det nye Oplag af »Indøvelse i Kristendom«, der udkom midt under Striden, *[22]*

føiede Forfatteren (»Fædrelandet« 16de Mai 1855) jo rigtignok nogle i denne Henseende opklarende Bemærkninger. »Denne Bog, har jeg,» siger han, »ladet udgaae i et aldeles *uforandret* Oplag, fordi jeg betragter den som et historisk Aktstykke. Hvis den nu skulde være udgaaet, nu, da jeg har forvisset mig om, at det Bestaaende, kristeligt, er uholdbart, vilde den være bleven forandret.… Min tidligere Tanke var: skal det Bestaaende kunne forsvares, er dette den eneste Maade: ved digterisk (derfor af en Pseudonym) at anbringe Dommen over det, ved saa at trække i anden Potens paa »Naaden«, saa det blev Kristendom, ikke blot ved »Naaden« at finde Tilgivelse for det Forbigangne, men ved Naaden at finde et Slags Aflad for den egenlige Kristi Efterfølgelse og den egenlige Anstrængelse ved at være Kristen. Paa den Maade kommer der dog Sandhed ind i det Bestaaende, det forsvarer sig ved at dømme sig selv, det vedgaaer den kristelige Fordring« o.s.v. Men at denne Oplysning ikke gjør Sageu klar, vil Enhver kunne sige sig selv. Det er jo en formelig Afladshandel, den Enkelte her, om end, hvad Fordelen angaaer, i fuldkommen Uegennyttighed — underhaanden og i al Stilhed — har villet drive med det Bestaaende.

Om »en verdslig Letsindighed, der i Aaret 1851 lever hen i den Indbildning at være Kristen uden maaske at have noget Indtryk af Kristendommen«, siger han, at den kun letsindig og negativt har taget Kristendommen forfængeligt og er — »hvis man
[23] altid endog tør dømme den saa strengt« — til at smile af, »fordi man haaber«. Heri skjuler sig da umiskjendelig den Bagtanke, at hvis det Bestaaende blot vilde vedgaae sin »verdslige Letsindighed« og indrømme »Fordringen«, saa skulde den — endog uden at dens Tilstaaelse om sin Afstand kunde (se anførte Artikel i »Fædrelandet«) »kaldes en Stræben i Retning af at komme Fordringen nærmere« — fremdeles have Lov til at kalde sig et kristeligt Bestaaende og dog blive fritaget for »den egenlige Kristi Efterfølgelse«. En besynderlig Trafik mellem Ide og Virkelighed!

I Aaret 1855, da Forfatteren af »Indøvelse i Kristendom« har forvisset sig om, at det Bestaaende, kristeligt, er uholdbart, er Naadens Tid omme. Det Bestaaende lyses i Band, hele Kristenheden belægges med Interdikt. Endnu i Aaret 1854 kunde det Bestaaende have frelst sig ved »at trække i anden Potens paa Naaden; men 1855, da Øieblikket kom, Øieblikket Nr. 1-2-3, var det forbi med den mulige Aflad, forbi, forbi med at trække paa Naaden. Saa kunde Virkeligheden folde sine Hænder, istemme credo, krybe paa Knæerne, klæde sig i Sæk og Aske, kort, tee sig som den vilde, det var forbi. Paa Innocens den Tredies Tid, da Frankrig skulde belægges med Interdikt, optraadte Legaten, klædt i himmelblaa Stola, som paa Verdens Frelsers Lidelses Dag, lod Helgenbillederne indhylle i Flor og Stene kaste fra Prædikestolen ned blandt

Menigheden, til et Vidnesbyrd om, at saaledes havde Himlens og Jordens Herre nu forkastet det hele Folk. Det var et gribende Syn, et gruopvækkende Optrin. Men for alvorligt Tænkende var det dog endnu mere gruopvækkende at see hin Enkelte med det Nye Testamente i Haanden, en Poeniterende, der gik ind til Dommen, en Døende, *[24]* allerede klædt i Ligskjorten, kaste Stene paa den gamle Kirke og bryde Staven over den hele bestaaende »Kristenheds Kristendom.« Det skete forunderlig brat og dog med en Evigheds Alvor; det var som en Overilelse og dog saa vel betænkt, saa længe, saa alsidig forberedt. Et frygteligt Brud mellem Ide og Virkelighed!

Slige Spring fra den ene Yderlighed til den anden, lade sig kun forklare af en voldsom Spænding, en indre Strid i Principet selv. Først seer det ud, som var Ideen, hvad alt det Udvortes angaaer, fuldkommen tilfreds med den givne Virkelighed. Ideen søger den Enkelte. Den Enkelte har nok i sig selv, thi han har nok i Ideen. Det Eneste, han for Inderlighedens Skyld trænger til, er nogle høist gavnlige Øvelser i Taalmod, Selvfornægtelse, Overbærenhed, Langmodighed, Fredsommelighed o. s. v., men i denne Hensende vil den bestaaende Virkelighed til enhver Tid kunne være ham til Tjeneste; thi det er just det Gode ved Virkeligheden: den lader det sjeldent mangle paa en eller anden skjøn Leilighed til at indøve hine for den Enkeltes Frihed og Fred uskatterlige Dyder. Paa denne Vis er Ideen mod den ydre Omgivelse da Mildheden, Føieligheden, Nedladenheden selv. Ingen Ophævelse for den Enkeltes Skyld, ingen Uleilighed med de udvortes Betingelser; Alt er godt, meget godt, udmærket godt, som det er. Men hvad betyder dette? Det betyder, at Ideen i absolut Inderlighed er uendelig sikker paa sig selv, men det betyder ingenlunde, at den er i god Forstaaelse med Virkeligheden. Langtfra! det betyder, at den Enkelte med dulgt Ringeagt for alt Udvortes seer smilende ned paa det Bestaaende, i den stiltiende Forudsætning, at det *[25]* Bestaaende med taus Beundring ser op til ham, og ydmyg erkjender Ideens Overlegenhed. Da nu Virkeligheden desværre ikke altid er saa fintfølende, og det Bestaaende helst gaaer efter sit eget Hoved, saa kan det ved mindste uforudselige Anledning skee, at en voldsom Krig bryder ud. Thi Ideen gjør store Fordringer, det Ubetingede vil herske. Saa huldsalig mild som den naadige Ide ellers kan være, saa forfærdelig streng er igjen den vrede Guddom. Var Alt forhen Ideen tilpas, saa er nu Intet tilpas: Virkeligheden er dømt, der holdes Standret over det Bestaaende. Kampen føres paa ulige Vilkaar. Det Bestaaende har til sit Værge fysisk Magt; den Enkelte, Ideens Tjener, strider kun med aandelige Vaaben. Det er Ideens Forherligelse, dens høieste Aabenbarelse, at dens sande Stridsmænd kunne seire indvortes ved at tabe udvortes, at flere og flere Enkelte kunne blive Martyrer. Saalænge kan Striden fortsættes, saamange

Offere kunne falde, at den plumpe, brutale Virkelighed tilsidst for sin egen Skyld bliver nødt til at krybe til Korset og gjøre Ideen Indrømmelser, paa hvilken Betingelse der da kan sluttes, om ikke en egenlig Fred, saa dog en Vaabenstilstand. Men enten nu Tilstanden forøvrigt er fredelig eller ufredelig, saa er Hemmeligheden kommen for Lyset. Forholdet imellem Ide og Virkelighed er nemlig bestemt saaledes, at det Ubetingede maa ligge i en evig Strid mod sine Betingelser. I Hemmelighedens Indre sidder en Modsigelse. Modsigelsen er tveegget: den gjennemskærer Virkeligheden, og den saarer Ideen.

[26] Fra Virkelighedens Side er Modsigelsen den, at Virkeligheden med sit Væv af Betingelser idelig hungrer efter Ideen og dog ikke kan fordøie Ideen, efterdi de endelige Betingelser aldrig kunne forliges med det Ubetingede. I Ideen selv er Modsigelsen den, at den vil virkeliggjøres, at den inderlig begjærer Virkelighed uden dog at kunne fordrage Virkeligheden, efterdi det Ubetingede bestandig frastødes af Betingelserne. Skal en sand gjensidig Forsoning mellem Ide og Virkelighed være mulig, da maa Principet selv forandres.

Det er en Grundenhed af det Ubetingede med dets Betingelser, hvorpaa Alt væsenlig kommer an. Der maa i Ideen være Bestemmelser af det Betingede, der passe for den ydre Virkelighed, og der maae i Virkelighedens eget Væsen gives Bestemmelser af det Ubetingede, som idetmindste tilnærmelsesvis — altsaa under en fortsat Udvikling — tilfredstille Ideen. Spørgsmaalet er nu, hvorledes det forholder sig med disse vexelsidige Bestemmelser.

Hvad S. K. angaaer, saa har det hidtil været og er endnu vor fulde Overbevisning, at han med sit skarpe Blik meget vel saae de forsonende Mellembestemmelser, men at han ifølge den til hans eiendommelige Opgave svarende Taktik, ansaae sig forpligtet til at holde dem i Baggrunden. Han maatte holde strengt paa det Ubetingede og see at virke ved et pludseligt Slag, dersom det ellers skulde lykkes ham at vække Samtiden op af dens aandelige Døs og anbringe et Afgjørende. »Thi«, siger han, (Øieblikket Nr. 1) »at anbringe et Afgjørende — og dette er Opgaven — lader sig ikke gjøre paa samme Maade som alt Andet; og naar nu tilmed Tidens Ulykke er dette »til en vis
[27] Grad«, til en vis Grad at gaae ind paa Alt, naar dette just er Sygdommen, saa maa der for Alt passes paa, at det saavidt det er muligt ikke skeer, at den ogsaa til en vis Grad gaaer ind herpaa, hvorved Alt er tabt. Nei, et Afgjørende anbringes anderledes end Andet. Som Rovdyrets Spring paa sit Bytte, som Ørnens Stød i Faldet, saaledes anbringes et Afgjørende: pludseligt og samlet i Et (intensivt). Og som Rovdyret ener Snildhed med Kraft, først snildt holder sig ganske stille — saaledes stille kan intet

tamt Dyr være; og saa samler sig helt i et eneste Spring eller Stød — saaledes kan intet tamt Dyr samle sig til eller reise sig i Springet: saaledes anbringes et Afgjørende. Først stille — saa stille er Veiret aldrig paa en stille Dag, saa stille er det kun før Torden; og saa bryder det løs«.

Den Grundform, der alene er istand til at optage Mellembestemmelserne af det Betingede og det Ubetingede og forlige Ideen med Virkeligheden, er med sit rige Indhold mere end en Form, den er selv en Ide, en sand Virkelighedside, nemlig Samfundets Ide. Det er Samfundsideen, som S. K. overalt stiller i Skygge, for at der kan falde et desto stærkere Lys paa hans Enkelte. »Den Enkelte«, siger han, »er den Kategori, gjennem hvilken, i religiøs Henseende, Tiden, Slægten, Historien skal. Og han, der stod ved Thermopylæ, var ikke saaledes sikkret som jeg, der for dog idetmindste at faae gjort opmærksom paa den, har staaet ved denne Snævring »den Enkelte«. Han skulde nemlig forhindre Skarerne fra at trænge igjennem Snævringen; trængte de igjennem, saa havde han tabt. Min Opgave er idetmindste langt mindre udsættende mig for den Fare at blive nedtraadt, da den var som ringe Tjenende… om *[28]* mulig at foranledige, at indbyde, at bevæge de Mange til at trænge igjennem denne Snævring »den Enkelte«, gjennem hvilken dog, vel at mærke, ingen trænger uden ved at blive den Enkelte; det Modsatte er jo en kategorisk Umulighed.« Her antages altsaa, at Snævringen »den Enkelte« er ganske anderledes sikker end Snævringen ved Thermopylæ; men derom maa det være tilladt at nære en Tvivl.

Snævringen ved Thermopylæ havde dog altid, hvad enten Skarerne trængte igjennem eller ikke, sin bestemte Strækning, sine klippefaste Grændser; men Snævringen »den Enkelte« har, saavidt vi kunne see, ingen klippefaste Grændser: den udvider sig bestandig, idet Skarerne trænge igjennem, endog i den Grad, at den tilsidst maa rumme dem alle. Thi, naar Alle blive de Enkelte, saa maae de Enkelte nødvendigvis igjen blive Alle, men at blive Alle er jo at blive Mængden: ved at gaae ud af Mængden — ind i Snævringen, gaae Skarerne altsaa netop ind i Mængden — ud af Snævringen. For at indgaae i Sandheden maae de Enkelte uden Undtagelse udskille sig fra Mængden, thi Mængden er Usandheden; men naar nu hver Enkelt, efter at de Alle have udskilt sig fra Mængden, just af den Grund kommer til at staae midt i Mængden: hvor befinder han sig saa, i Sandheden eller i Usandheden? Sige vi i Usandheden, efterdi han er En af Mængden, og Mængden er Usandheden, saa er her i Snævringen begaaet en Feil, her er, rentud sagt, skeet en Ulykke. Naar der gaaer Ild i en stor Bygning, hvor Mange ere forsamlede, og Bygningens eneste Udgang er en Snævring, hændes det let, at Alle brænde inde, fordi Alle paa engang ville ud: ved at gaae enkeltvis, En efter En, *[29]*

kunde dog idetmindste Nogle været frelste. Omtrent saaledes forholder det sig med Snævringen »den Enkelte«, naar det skal gjælde ubetinget, at Mængde er Usandhed. Kun ved at være Undtagelsen, den fremfor de Andre Udmærkede, kan den Enkelte kategorisk adskille sig fra Mængden. Hver Slægt, hver Skare maa man altsaa, naar den Enkelte skal frem, tilraabe: En ad Gangen, En i hver Slægt, kun En, en Eneste! thi En til og En til er allerede Mængde.

Det er øiensynligt, at Mængden umulig kan danne, hvad S. K. kalder en *kvalitativ* Modsætning til den Enkelte. Mængden dannes af Enkelte; som de Enkelte ere, saaledes er Mængden. Bestaaer Mængden af sande Enkelte, saa er der Sandhed i Mængden; er Mængden Usandhed, saa er Grunden den, at den bestaaer af usande Enkelte. Mængden som Mængde er i og for sig hverken god eller ond, hverken sand eller usand. For at opfatte Mængden som den tilværende Usandhed, maa man først i sit Begreb udelukke den fra Sandheden, ved at udelukke den fra Ideen. Den ideløse Mængde — ja det er uimodsigelig sandt — den ideløse Mængde er efter Omstændighederne Masse, Pøbel, Publikum, det Numeriske, det Usande; men den er da ikke det Usande, fordi den er Mængde, den er det kun, fordi den er udelukket fra Sandheden. Paa tilsvarende Maade kan man jo ogsaa begynde med at udelukke den Enkelte fra Sandheden, betragte de Enkelte udenfor Ideen; og det følger da ganske af sig selv, at de ideløse, det vil sige
[30] usande, Enkelte ere usande. Men de Enkelte ere da usande, ikke fordi de ere Enkelte, men fordi de ved det opstillede Begreb ere udelukkede fra Sandheden.

Skal der dannes nogen sand Modsætning mellem Mængden og den Enkelte, da maae begge de modsatte Led falde indenfor Ideen; men Mængden, naar den henføres til sin Ide, er det tilværende Samfund. Saaledes komme vi da til Modsætningen mellem de Enkelte og Samfundet; Mængde er Virkelighed, Samfund Ide: vi maae da særlig lægge Vægt paa det Spørgsmaal: hvorledes det i det virkelige Samfund forholder sig med Ide og Virkelighed.

Samfundet har sin Bestaaen i den organiserede Mængde. Naar nu Ideen skal udvikle og virkeliggjøre sig i Samfundet, hvilken Vei gaaer den saa? Begynder den delvis med de Enkelte og arbeider sig først lidt efter lidt igjennem det Hele, eller begynder den strax ud fra Helheden, for efterhaanden at tænde sit Lys i de Enkelte, eller begynder den paa een Gang baade ud fra Helheden og ud fra de Enkelte? Paa disse for Frihedsideen høist vigtige Spørgsmaal giver S. Kierkegaard os ingensteds noget bestemt Svar. Han skyder Undersøgelsen fra sig, forudsætter uden videre Samfundets Bestaaen, polemiserer mod Mængden og holder paa den Enkelte. Men at Undersøgelsen netop for den Enkeltes Skyld er af yderste Vigtighed, vil blive

indlysende, naar vi kaste et Blik paa de Enkeltes Stilling i de forskjelligartede, snævrere og videre Samfundskredse, i Menigheden, i Staten, i Folket.

Stille vi, for at begynde med det Religiøse, den Enkelte mod Menigheden, saa møde vi strax den Kjendsgjerning, at saalænge Sandheden udelukkende var til som *[31]* Forbilledet selv, den Ene, den ubetinget Enkelte, kunde Menigheden ikke stiftes, og da Menigheden var stiftet, kunde ingen Enkelt træde selvstændig op imod Menighedens Aand. Men af Iver for at forsvare Snævringen »den Enkelte« gaaer S. K. i denne Anledning saa vidt, at han endog paastaaer, at »Kristendommen egenligen ikke er kommen ind i Verden«, da end ikke Apostlene ret have formaaet at holde Orden ved Indgangen. »Thi Et er,« siger han (Øieblikket Nr. 5), »at virke saaledes for Udbredelse, at man uafbrudt tidlig og sildig forkynder Læren for Alle, noget Andet er, at være for hurtig til at tillade Folk saadan i 100, i 1000-vis at antage Navn af Kristne.… Om en Folke-Forsamling havde ladet sig gribe af Kristi Tale, derfor havde han vistnok ikke strax tilladt disse Tusinder at kalde sig Kristi Disciple. Nei, han holdt stærkere igjen. Han vandt derfor ogsaa i 3½ Aar kun 11 — medens en Apostel paa *een* Dag vel i *een* Time vinder 3000 Kristi Disciple. Enten er her Disciplen større end Mesteren, eller Sandheden er, at Apostelen er lidt for hurtig til at slaae til« o. s. v.

Skal dette tages efter Bogstaven, saa er Menighedens Ide uden videre at opgive. Menighedsideen forudsætter nemlig, at Aanden paa en Gang begynder sin Virksomhed ud fra Samfundet og ud fra de Enkelte. Apostelen taler som den Enkelte til de Enkelte i Mængden; men han taler af Aanden. Den Aand, hvoraf han taler, er den religiøse Samfundsaand, den Aand, der ikke vil virke enkeltvis paa de spredte Enkelte, men forene dem i Samfundet, for i og ved Samfundet at virke i enhver Enkelt derved, at de kunne virke paa hverandre indbyrdes og under indbyrdes Vexelvirkning udvikle sig til *[32]* sande Enkelte. Derfor iler han med at faae Menigheden stiftet. Skulde Apostelen have ventet. indtil de Enkelte vare blevne mere forberedte, for at Sandheden i Menigheden omsider kunde blive et slet og ret Resultat af Sandheden i de udenfor Menigheden dannede Enkelte, da var han aldrig kommen til at stifte nogen Menighed. Naar skulde han vel have stiftet den? Før de Enkelte endnu vare blevne sande Enkelte? Det var for tidlig! Efter at de vare blevne sande Enkelte? Det var for sildig! En anden Sag er det, hvis Apostelen havde ladet det blive ved at døbe de mange Tusinde og sagt til Mængden: nu ere I døbte, nu ere I Menigheden, nu behøves der Intet videre; men saaledes gik det jo ikke til. Det er saa langt fra, at Mængden som Mængde kommer til at raade i Menigheden, at Menighedens Aand nu netop sætter sine Enkelte, sine Udvalgte, den store Opgave at tale Mængden til Rette. organisere, tugte, opdrage den,

at de Mange, hver især, maa erkjende, hvad det vil sige at være for Gud den Enkelte.

Stille vi, hvad det Politiske angaaer, den Enkelte imod Staten, da udkommer et lignende Resulat. Massen, den ideløse Mængde kan naturligvis ikke stifte nogen Stat; men den Enkelte, der foragter Mængden, kan det heller ikke. Statens Ide har to lige oprindelige Udgangspunkter. Den rører sig allerede kraftig i Mængden, idet den begynder at klare sig for de enkelte Ledere. For at organisere Masserne og modarbeide Publikum, det blot Numeriske, er det ikke nok »at foranledige, at indbyde,
[33] at bevæge de Mange til at trænge igjennem Snævringen den Enkelte«, det er tillige nødvendigt, at man uafbrudt tidlig og sildig indskærper Samfundsideens Gyldighed, Regeringens Myndighed, Borgerens Rettigheder og Borgerens Pligter. Ved at skille Bevidstheden om de borgerlige Pligter fra den religiøse Inderlighed og indprente de Enkelte Ringeagt for Samfundets Opgaver under Foregivende af, at det kun er verdslige udvortes Former, gjør man Staten en maadelig Tjeneste. Hvad kan det hjælpe at bukke for Autoriteterne og tale fromt, underdanigt om, at Øvrigheden er indsat af Gud, og at Styrelsen bør overlades »de ordenligen dertil Beskikkede og Kaldede«, naar man i samme Øieblik underminerer Grundlaget for al fornuftig Regering? Hvem er det, der skal regere? de Enkelte eller ikke de Enkelte? Dersom det ikke er de Enkelte, saa maa det jo være Mængden, Publikum, det Numeriske. Men dersom det kun er »Mængdens Ledere«, der udgjøre Regeringen, da klinger det jo besynderligt, at en saadan Regering ikke væsenlig bør søge sin Styrke i »verdslig Klogskab«, men i »en inderlig Forvandling i Retning af at blive fast ved at frygte Gud«. Skal Regeringen blive fast ved at frygte Gud, da maa den nødvendigvis bestaae af ordenligen dertil beskikkede Enkelte, af Saadanne, som i religiøs Inderlighed have lært, hvad det er at trænge igjennem »Snævringen«. I disse sande Enkelte kan det Religiøse umulig forholde sig ligegyldigt til det Politiske; for at faae Styrke til at regere, maae de blive faste ved at frygte Gud, men den Inderlighedskraft, de vinde ved at frygte Gud, skal igjen lægge sig for Dagen i den Kraft og Myndighed, hvormed de regere: en inderligere
[34] Vexelvirkning mellem Politik og »Gudsfrygt« lader sig ikke tænke. Hvad der gjælder om nogle sande Enkelte, gjælder om alle; de skulle jo alle igjennem Snævringen. I Egenskab af Statsborgere have Samfundets Enkelte nu det skjønneste Exempel i Regeringen. Ligesom den »gudfrygtige« Regering fra sin Side paa ingen Maade tør ansee de ydre sociale Former for ligegyldige, uagtet de ere verdslige, saaledes tør de gudfrygtige Borgere fra deres Side det ikke heller. Er det en Samvittighedssag for en af sande Enkelte sammensat Regering at fremme Samfundsideens Udvikling og sørge for Statens Vel ved at vaage over Borgernes Rettigheder, saa maa det ogsaa være en

Samvittighedssag for alle enkelte Borgere at leve sig ind i Samfundets Ide og punktlig opfylde de borgerlige Pligter.

Endskjøndt den religiøse og politiske Ide vel maae modsættes hinanden, som den indre Frihed modsættes den ydre, saa have de dog det Fælles, at de begge ere Samfundsideer, begge anlagte paa at indlade sig med Mængden, optage Betingelserne i det Ubetingede og omdanne Virkeligheden. Den Rolle, Mængden spiller ved Bestemmelsen af Forholdet mellem Ide og Virkelighed, viser sig især fremtrædende, naar Talen er om Samfundet i videste Omfang, om *Folket.*

At *Folket* i et Statssamfund maa, naar vi see paa Virkeligheden, være til som Mængde, kan ikke nægtes; men just af den Grund bliver det for Ideens Skyld af største Vigtighed at gjøre Forskjel paa Folket og Mængden. Folket er Mængden, forsaavidt det er Summen af Befolkningens Individer, og dog er Mængden endnu ikke Folket; kun ved at henføres til sin oprindelige Ide, Ideen af det Grundmenneskelige i naturkraftig Eiendommelighed (Jvnfr. »Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv *[35]* i Nutiden«, VIII), kan Mængden opfattes som Folk. Var det virkelig umuligt at gjøre Forskjellen mellem Folket og Mængden gjældende paa en indtrængende, klar, for den sunde Fornuft indlysende Maade, saa vilde Folkefrihed og Mængdefrihed være enstydige Ord. Men dersom Folkefrihed uden videre falder sammen med Mængdefrihed, saa at en fri Forfatning skal være den, der opstiller Betingelser for, at Mængden paa lovlig Maade kan faae sin Villie, om denne Villie end i sig selv er nok saa ufornuftig, sat igjennem: da er det ikke til at indsee, hvorledes noget fornuftigt Menneske skal kunne sætte enten Lid eller Haab til en saadan Frihed. Det er kun Folkefrihedens Modstandere, som, hvad enten de forøvrigt foragte eller forgude Mængden, gjøre Folket til Et med Mængden.

I hvilken Betydning Folket som Folk maa siges at være hævet over sin egen Mængde og den sande Folkevillie ophøiet over den tilfældige Flertalsvillie, kan let oplyses ved nogle Exempler. Sæt, at Flertallet i en Befolkning, hvad der vel er lidet sandsynligt, men dog ikke utænkeligt, i den Grad hengav sig til Troen paa den evige Fred, at det ansaae alt Forsvarsvæsen for en Overflødighed, og i den Anledning fik sat igjennem, at alle Udgiftsposter til Land- og Søværn bleve strøgne: saa var det dog ikke Folket, der nærede en saadan Tro, det var kun Mængden. Eller sæt, at en Afstemning engang med stor Majoritet udvirkede Tilladelse til, at Mandfolk og Fruentimmer — for de personlige Friheders Skyld — herefter maatte klæde sig ens, saa at Kvinden, for at komme til sin naturlige Ret, endog turde anlægge forlorent Skæg, saa var *[36]* det dog ingenlunde Folket, der kom tilorde ved en saadan Afstemning, nei, det var

kun Mængden. Eller sæt, at et frisindet Flertal, i Erkjendelse af, at Ægteskabet er en ligesaa borgerlig som naturlig Indretning, fik ved en syv og tyvende Behandling af Ægteskabsloven den Forandring sat igjennem, at det for Fremtiden skulde være en Mand tilladt at have flere Koner, kun at Konernes Antal kom til at staae i strengt normeret Forhold til Indkomstskatten, saa vilde et Fremskridt af denne Natur dog ikke være at tilskrive Folket, men Mængden. Hvad er nu det, som i de anførte Exempler gjør det saa let, at adskille Mængdens Griller fra Folkets Tanker? Det er jo netop det i sig selv Urimelige, Ufornuftige, for det Hele Skadelige; thi Folket som Folk kan kun ville det Fornuftige, det med Livets Grundfordringer Stemmende, det for hele Samfundet Gavnlige.

Dersom alle for Samfundet vigtige Anliggender vare af den Natur, at der ikke behøvedes Andet end sund Sands, naturlig Forstand og en god Villie for strax at indsee, hvad det er, hvorpaa det hver Gang kommer an, og hvormeget der i kritiske Øieblikke kan staae paa Spil, saa vilde det endda være en let Sag at klare Folkets Syn og tale Mængden tilrette. Men Vanskeligheden er, at netop de allerbetydeligste Opgaver, de store, i Samfundslivet dybest indgribende Spørgsmaal, de i egenligste Forstand folkelige Anliggender høre til dem, hvis Betydning vanskeligst fattes og tilfulde erkjendes af det hele Folk, fordi Mængden, som det hedder, ikke kan følge med. Skal denne for sand Folkedannelse hidtil uoverstigelige Hindring omsider overvindes, da
[37] kan det kun skee paa den Betingelse, at de folkelige Spørgsmaal paa en Gang behandles baade theoretisk som Idespørgsmaal og praktisk som Virkelighedsspørgsmaal: Ide og Virkelighed maae da ikke skilles ad, men holdes mod hinanden, at det i klare enfoldige Træk kan sees, hvorledes de ved enhver paagjældende Sag belyse hinanden gjensidig.

Spørgsmaalet om Folkereligionen er, hvad vist Enhver vil indrømme, baade et Idespørgsmaal og et Virkelighedsspørgsmaal. Den almindelige, i sig selv meget rigtige Mening, at et Folk umulig kan undvære en positiv Religion, er for svævende og svag til at bære Virkelighedens tunge, dybtskærende Forhandlinger angaaende Folkekirkens Stilling til Staten. Det første Fornødne er, at Folket i sin Helhed kommer til Klarhed over Religionens Væsen og indseer dens Betydning for Menneskelivet. Først efterhaanden som en levende Erkjendelse af, hvad Religion er, i hvilket indre væsenligt Forhold den staaer til ethvert selvstændigt Folks Sæder og Tænkemaade, til Kulturens og Civilisationens Fremgang i alle Retninger, mere og mere udbreder sig, vil Folket optræde som Folk og lægge sin Stemnings og Stemmes Vægt paa Forhandlingernes Vægtskaal.

Hvilke Ordfordreielser og Misforstaaelser, der kunne sættes i Omløb, naar store

Idespørgsmaal uden videre trækkes ned i Endeligheden og afgive Slagord til Bedste for Partierne, sees af Nutidens besynderlige Strid om Intelligensens Værd. Udenfor Ideen vil en saadan Strid aldrig ende. Det er aabenbart, at de, der kaste Skygge paa Intelligensen, forbinde med Ordet en ganske anden Forestilling end de, der forsvare den. Intelligens er Indsigt, Indsigt kræver Oplysning. Uden Oplysning ingen Frihed, *[38]* uden folkelig Oplysning ingen Folkefrihed. Hvad er vel Frihed uden Oplysning, et frit Folk uden Intelligens? En Dag uden Lys, et Sværd uden Klinge, — tankeløse Modsigelser! Mod den indbildte Dannelse, den tomme Oplysning, den opblæste, ufrugtbare Intelligens bør der gjøres Indsigelse; men begrundede Indsigelser mod den falske Intelligens indeholde jo netop Forsvar for den sande.

Paa Virkelighedens Overflade kan det vel i Mængdens Øine undertiden se ud, som om Konst, Poesi og Videnskab kun vare Luxusartikler til Nydelse for de høiere Samfundsklasser; men et Folk, der vil forstaae sig selv, vil ogsaa forstaae, at Aandens klare Former høre væsenlig med til Folkelivets frie, alsidige Udvikling, ere sande Fornødenheder, endskjøndt de ikke, som »*Brød og Jern*« ligefrem tør regnes til det første Nødvendige. Grundspørgsmaalet er, hvorledes den høiere Dannelse i det Hele forholder sig til den lavere; thi at den lavere ikke kan hæve sig uden Hjælp fra den høiere, er en Kjendsgjerning. Spørg Arbeideren, han veed allerede Besked, at der kun tilgavns kan arbeides med Haanden, naar der tillige arbeides i Aanden, at han først tilfulde kan bruge Kræfterne, naar han har lært at bruge Tankerne.

Et talende Bevis for, at Oplysning og Frihed gaae Haand i Haand, er den umiskjendelige Trang, den Drift og Stræben, der overalt rører sig i Befolkningen efter Kundskab og Dannelse: Masserne samle sig, hvor de ane en Tanke; de lytte til Ordet, de skimte Lyset, de trænge sig frem, at hilse Frihedens Dag. Denne Stræben, denne Trang er et Vidnesbyrd om, at Folket som Folk har en dyb Fornemmelse af sin Fremtids Opgave, *[39]* at det ikke vil slaae sig til Ro ved den udvortes Frihed, men skride videre frem og forstaae at tilkæmpe sig den indvortes. Først ved Forening af den udvortes Frihed med den indvortes bliver den folkelige Frihed fuldstændig, betinget i Virkeligheden, ubetinget i Ideen: Folkets Frihed er, som Folket selv, en vordende, voxende Enhed af Ide og Virkelighed.

R. *Nielsen.*